

*вчитель української мови
та літератури
Порозчанської ЗОШ I–II ступенів*

САМОБУТНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ РОМАНІВ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

Динамічний розвиток світової літератури в усі часи забезпечувався сміливим поєднанням різноспрямованих мистецьких традицій із новаторськими експериментами. Особливого значення цей процес набув у кінці ХХ століття – на початку ХХІ століття з його цікавими й несподіваними художніми знахідками. Відкидаючи усталені стереотипи, сучасні українські письменники намагаються дати відповіді на численні питання часу, тяжіючи до одвічних філософських проблем, розширюючи текстуальний простір та ускладнюючи фактуру оповіді. Особливого значення набуває інтерпретація проблеми національної ідентичності особистості в сучасному літературно-критичному дискурсі.

Українські письменники кінця ХХ століття – початку ХХІ століття у творах філософськи осмислюють національну ідентичність героя, пропонуючи образи українців, наділених самотнім національним світосприйняттям, способом життя й думання тощо. Цій темі присвячені й романи відомого українського прозаїка М. Дочинця, який за останнє десятиліття став одним із найуспішніших українських авторів.

На початку ХХІ століття філософське осмислення питання національної ідентичності героїв неодноразово було предметом літературознавчих досліджень Л. Горболіс, О. Дмитрук, М. Іванишин, Л. Козинського, Н. Лисак, В. Мукана, Т. Урись та ін. Творчість М. Дочинця викликає зацікавлення дослідників: А. Берестової, М. Васьківа, А. Вегеш, М. Носа, Є. Олійник, Г. Чумакової, М. Яцків та ін., які вивчають характерні ознаки ідіостилу та тематико-проблемний діапазон романів письменника. Системне дослідження національної ідентичності героя романів М. Дочинця не було предметом вивчення. Модель національної ідентичності героя в романах письменника вбудована на таких смислових величинах, як патріотизм, Батьківщина, рідна земля, духовність, природа, філософія буття. В одному з інтерв'ю М. Дочинець зізнається, що для нього головне – писати про рідний дім і рідну землю, бо саме тут знаходиться серце кожної людини: «Місце – це дуже важливо. Мій вчитель Андрій Ворон казав, що ми – люди місця, і де б ми не були – ми вдома. Це дуже глибока філософія, тобто ти маєш прийняти це місце і тоді воно прийме тебе. Ти почувася своїм, коли ти – частина місця, тоді ти дістаєш підживлення, силу» [6]. Тому у творчому доробку письменника простежується прагнення зацікавити національною культурою та духовними скарбами нашого народу, визначити складники національної ідентичності, допомогти відновити духовну рівновагу людини.

Мета дослідження – виявити й проаналізувати грані самотності філософії головного героя романів «Вічник. Сповідь на перевалі духу» і «Світован. Штудії під небесним шатром» М. Дочинця. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: виявити смислову наповненість самотньої філософії головного героя; дослідити суголосність світоглядної системи героя романів М. Дочинця з традиційними поглядами українців на світ.

У романах «Вічник. Сповідь на перевалі духу» і «Світован. Штудії під небесним шатром» М. Дочинець створив образ героя, який прожив сто чотири роки й уособлює всю історію Закарпатської України ХХ століття: бій на Красному Полі за державу з мадярами, похід полонених на Перевал для страти, втеча, переслідування, табори НКВД. Щоб виразити цю ідею, письменник називає свого героя метафорично – Вічником і Світованом («той, хто перейшов світ і далі знаходиться в дорозі до самого себе» [5, с. 62]). «Цей художній прийом, – зазначає А. Вегеш, – вияскравлює «надособистісний» характер виголошуваних істин. Титульні персонажі М. Дочинця – не носії «характеру», а «ідеологи», речники важливих екзистенційних тез» [1, с. 8]. У проблемно-тематичному змісті романів про діда Ворона особливого значення набувають роздуми про буття людини, у яких простежуються риси української національної філософської думки: любов до Батьківщини, досягнення гармонії з природою, людьми, Богом, а головне – із самим собою. Світоглядні позиції Андрія Ворона наштовхують журналіста з роману «Світован», який неодноразово розмірковує про духовну силу свого вчителя, зробити висновок: «Так ось хто він, цей мудрий мовчун у сандаліях із автомобільної шини! Чоловік, що носить у собі жадібність до природи. Проблиснула мені вузька шпаринка в новий світ людської сутності. Власне, це був окремий світ, особливий у своєму самонаправленні. Світ у світі. Світ Світована» [5, с. 54].

Андрій Ворон прожив довге й багате на випробування життя, що загартувало його тіло й сповнило духовної мудрості. «На перевалі духу» герой відчуває потребу проаналізувати свої вчинки та поведінку, інтегрувати теперішнє й минуле. Він прагне до узагальнень, які, за свідченням сучасних психологів, є природними для його віку і сприяють збереженню власної ідентичності, створюють настанови для самоактуалізації: «Реалізації цього прагнення сприяють успішне розв'язання індивідом вікових криз і конфліктів, вироблення ним адаптивних особистісних властивостей (уміння вчитися на власних помилках і невдачах, здатність акумулювати енергетичний потенціал попередніх стадій свого життя)» [8, с. 327]. Дід Ворон усвідомлює, що його життєвий досвід і знання про навколишній світ мають велику цінність, і вважає за обов'язок передати цей своєрідний заповіт молодшим поколінням: «Віщі ряди слів стоять перед очима, як рідні лица; і маю я що повісти світу, маю що видобути зі споду

душі і мушу; і прошу на се благословення, сил і снаги, щоб написане мною не мертвим саваном лягло на гробівець пам'яті, – а живою водою на людський хосен і спожиток» [4, с. 4]. Герой обирає для своєї розповіді форму сповіді й не соромиться зізнатися в тому, що, незважаючи на свою життєву мудрість і поважний вік, не має вичерпних знань про буття людини чи таємниці навколишнього світу.

У художньому моделюванні життєвої філософії діда Ворона М. Дочинець використовує ідею «спорідненої праці» Г. Сковороди, основу на переконанні в тому, що існує певний вид діяльності, котрий відповідає природним здібностям людини [12]. Герой упевнений у тому, що першочерговим завданням для кожного, сенсом життя є служіння Богу та людям, яке неможливе без усвідомлення своїх здібностей і вподобань: «Робіть те, що переживе вас. Те, що зробите лише ви і ніхто інший. Робіть се для загального добра, для батьківщини, для родини. Бо в сьому закладена наша вічність» [4, с. 274]. Свій дар цілительства, «споріднену працю», Вічник не вважає унікальними, адже впевнений у тому, що кожна людина здатна вилікувати себе сама, якщо забажає духовно очиститися та звільнитися від зайвих речей, які заважають жити сучасній людині: неправильне харчування, порушення гармонії зі світом, нівеляція одвічних моральних цінностей. Людям, які приходять за ціленням, Світован неодноразово повторює, що лікує не він, а Бог. Головний герой упевнений, що лише допомагає знайти шлях до духовного й тілесного очищення: «Ви прийшли за духовними ліками до того, хто сам кожного ранку просить собі скріплення на день, а увечері дякує за нього. Просить – і дістає. Чому б вам собі теж не попросити?» [5, с. 48]. Головному героєві притаманна християнська скромність, яка полягає в умінні просити й дякувати.

Самобутня філософія головного героя романів М. Дочинця ґрунтується передусім на почутті патріотизму. У зрілому віці Андрій Ворон аналізує минуле та розуміє, що в молоді роки виконував свій обов'язок і не замислювався над тим, що страждає за Україну. На його думку, усвідомлення себе як частини нації є складником родової пам'яті, витканим у генетичний код людини: «Бо з роду все починається – родина, народ, родова мова і родова сила. І ти, як краплина, повниш сю ріку далі. І не смієш порушити її чистоти й глибини» [4, с. 272]. Віддати життя за Батьківщину, не замислившись і на мить, – це найвищий ступінь патріотизму. На початку роману «Вічник» герой зауважує: «Не суди нас строго, Карпатська Україно. <...> Нам кортіло любити дівчат, але випало пізнати коротку, як березнева днина, любов до України, до її малого Карпатського терену... Ми ще не знали, як жити, а вже мусили вчитися вмирати за тебе» [4, с. 7–8]. Андрій Ворон представлений у романах «Вічник» і «Світован» не тільки як філософ і цілитель, а ще і як народний педагог, який навчає «діяльно любити свою землю. Бо патріот – се той, котрий береже цілість свого роду, виховує родину в порядности і національному дусі, береже в родючому і красивому стані землю, яку дали йому Ратер-Господь і ратер-батько. Се – істинний патріот, живий стовп нації, а не той, хто лише збуджено плеще язиком про любов до Батьківщини» [4, с. 273–274]. У кінці своєї сповіді «на перевалі духу» герой формулює чітко продумане, вистражане, перевірене власним життям бачення любові до України.

У світоглядній системі діда Ворона почуття патріотизму основане на любові до рідної землі, де провідне місце належить українському антеїзмові, який є своєрідним підґрунтям для формування української картини світу. На думку О. Кульчицького, земля є найхарактернішим архетипом українського колективного несвідомого, адже спирається на «віковий спільний досвід співжиття хліборобського народу з доброю Ненькою-Землею» [7, с. 13]. У романі «Вічник» М. Дочинець порівнює національно свідомих українців із образом гусей-лебедів, які не можуть існувати на чужині, не можуть почуватися щасливими, якщо будуть відірваними від Батьківщини. «Мене не лакомила ніяка чужина», – зізнається головний герой роману «Вічник» [4, с. 21]. Він переконаний, що людина бере від землі силу, сповнюючись якою, відчуває свою спорідненість через мову з народом, який її населяє: «... І земля-материзна всотує ту матірну річ, як дощ і сонячне проміння. І на тих теренах, де вона привільно і мудро звучить, там благодаті більше. Бо мова – то незримий дух, що живе між землею і небом і пов'язує, кріпить суцї душі» [5, с. 127]. Герой погоджується з біблійною думкою, що людина створена із землі і в землю повертається. Він переконаний, що вона несе в собі пам'ять про тих, хто її населяє, про їхні вчинки і ставлення до неї. «Звідки в землі пам'ять? – запитує герой М. Дочинця. – Земля – се тіла людей, живности й зела. Вона давня й мудра, як світ» [5, с. 183].

Філософічність мислення діда Ворона включає в себе також успадковану від предків ідею онтологічної єдності людини та природи. Відповідно до неї, людина ідентифікує себе як невід'ємний елемент природного середовища, живе за його законами й повністю від них залежить. Л. Горболіс зазначає, що «охороняти природу, відповідати за неї – означає вшановувати пращурів, підтримувати духовний баланс між собою і природою» [2, с. 11]. Тому для українського національного світобачення неприйнятною є думка про підкорення людиною природи. Залишки прадавніх релігійних уявлень зберігаються в межах роду й передаються від представників старшого покоління, які, на переконання Б. Цимбалістого, «є носіями певних норм, традицій даної культури» [11, с. 81], до молодшого. Саме дід навчив малого Андрія шанобливого ставлення до природи, розуміти себе її частиною, «видіти довкола все живе й тішитися йому – дереву, бадиліні, птиці, звірині, землі, небові. <...> У тиху годину він сїдав самотиною і споглядав світ природи. І сам зливався з тим світом» [4, с. 16]. Філософські роздуми про співіснування людини і природи допомагають головному героєві досягти внутрішньої гармонії, пізнати себе як частину Всесвіту: «Головне – відкрити для себе Природу і прийняти її в собі. Тоді тіло твоє буде обмінюватися енергією з тілом Природи, а розум черпати від її розуму» [4, с. 255]. У цих настановах простежуються характерні для української філософської думки емоційність, сентименталізм, ліризм та естетизм, які є виявом любові до краси в усіх її виявах. Так близькість до природи, розуміння її прихованої сутності стає для головного героя мірилом його духовності, належності родині, нації.

Специфіка філософічності мислення головного героя романів М. Дочинця простежується також у поєднанні язичницького світобачення із засадами християнської моралі. Поведінка й висловлювання Вічника вказують на те, що в нього є своя система релігійної філософії, у якій фізичне (язичницьке начало) й духовне (християнське вчення) не конфліктують між собою, а перебувають у гармонійній єдності. У художньому моделюванні образу Андрія Ворона М. Дочинець використав риси християнського схимника-пустельника, язичницького цілителя та народного філософа. У релігійному синкретизмі головного героя також простежуються елементи автобіографізму. В інтерв'ю письменник слушно зазначає: «Мабуть, людина шукає якоїсь опори у цьому світі, те, чому можна довіряти, шукає якісь давні родові цінності, які ми втрачаємо, відходячи від природи. А природа – це є Бог, а ми є частинкою живої природи. І ми незахищені в цьому світі, тоді як природа захищає своїх комах, птахів і звірів» [9]. Знання про навколишній світ у героя М. Дочинця сформувалися під впливом народно-язичницьких уявлень про одухотворення природи з огляду на залишки тотемізму, які він успадкував від своїх предків. «Синтез анімістичних уявлень із християнськими наклав значний відбиток на систему традицій, світобачення українського народу. Але правічне язичницьке начало домінувало; особливо це помітно в Галичині, Буковині, Закарпатті. Для жителів цих місцевостей природа була Богом, абсолютном, абсолютним розумом, де вони відчували і знаходили божественні сили», – зазначає Л. Горболіс [3]. Романи М. Дочинця містять численні описи «живої» природи, душевної близькості головного героя з навколишнім середовищем: «Я лягав на воду, чув шерех піску на дні, – і сам перекочувався піщинками під приливом. Моє тіло прогрівало сонце, – і я сам ставав сонцем, променився світлом і теплом. <...> Я чувся птицею, що в небесній синяві клацає дзьобом, ніби грає на кастаньетах. <...> Я був у всьому, і все було в мені...» [4, с. 247]. Язичницьке уявлення про вічність душі людини поєднується з християнським розумінням буття після смерті. «Коли зіллешся з сим світом, то зрозумієш, що ти завжди був і будеш на віки-вічні. Як і сей світ <...> У сьому наша вічність, невмирущість нашої душі <...> Наша доля в Бога на колінах. <...> У Бога немає мертвих, синку...», – говорить Світован своєму учневі [5, с. 150]. У філософській концепції Андрія Ворона осягнення глибинної сутності світу природи є шляхом пізнання Бога.

Головному героєві романів «Вічник» і «Світован» притаманна світоглядна толерантність і синтетичність, яка, на думку Н. Хамітова, полягає в прагненні «не відкидати протилежну точку зору, а приєднати її до своєї як момент істини» [10, с. 193]. Вічник згадує своїх учителів – непересічних особистостей – різної національної належності й віросповідання. Герой М. Дочинця однаково легко адаптується як до подвижницького служіння ченців, так і до життя якутського знатника Кукумира, бо переконаний, що «де б ти не був, ти дома. Тому, що світ сей – для тебе. Якщо прийматимеш його в себе таким, яким він є, світ ніколи не буде до тебе ворожим. Бо хіба чоловік хоче бути ворогом сам собі?!» [5, с. 63]. Релігійний і культурний синкретизм Андрія Ворона з'явився як результат численних подорожей, набутого життєвого досвіду та бажання вчитися.

Важливою рисою самобутньої філософії головного героя романів М. Дочинця є потрактування самотності не як негативного явища, а як необхідної умови для досягнення духовної свободи. Д. Чижевський зазначає, що «характеристична риса психічної вдачі видатних українців – на певний час в житті і в певних умовах – до духовного усамотнення, що Гоголь звав «духовний монастир». Це усамотнення духовне є, безумовно, імпульсом до визнання величезної етичної цінності за індивідуумом, визнання для кожної людини права на власний, індивідуальний етичний шлях...» [12, с. 23]. Андрій Ворон у молоді роки був позбавлений спілкування з людським суспільством і вимушений навчитися виживати серед дикої природи. «Самотугом дійшов я до всього <...> Попервах гадав, що пропаду сам, як перст. А потім обвикся і врозумів, що я не сам – із Лісом і його насельниками. І то, може, й ліпша компанія, ніж люди. Добріша, чесніша. Я їм відкрився, вони мені...», – пригадує Світован [5, с. 61]. Герой уважає, що люди витрачають марно своє життя, їх супроводжує «втома не від перероблення, а від переситу чи недоситу, від переступлення Закону» [5, с. 22]. Вічник свого часу відмовився стати ченцем, щоб мати змогу вільно спілкуватися з людьми (а не тому, що «сумнівається»). Він обирає для себе допустиму дистанцію у співіснуванні із суспільством: «З тими людьми на всі боки морока. Якщо житимеш близько з ними – будеш для них втрачений. Якщо здалік – то втрадиш їх» [5, с. 33]. Головний герой романів М. Дочинця допомагає віднайти душевний спокій – те, чого, на його думку, бракує сучасній людині. Лише залишившись на самоті із собою, можна пізнати навколишній світ і знайти своє місце в ньому, досягти духовної досконалості. За цієї умови, переконаний Світован, у людини зникне необхідність «носити соціальні маски» та відповідати нав'язаним стереотипам.

У романах «Вічник. Сповідь на перевалі духу» і «Світован. Штудії під небесним шатром» сучасний український письменник М. Дочинець звертається до актуальної й неперепутої проблеми національної ідентичності героя. Світоглядні позиції Андрія Ворона ґрунтуються на патріотизмі, любові до Батьківщини, вшануванні рідної землі, взаємозв'язку людини та природи, які сформувалися впродовж існування багатьох поколінь його предків. Самобутня філософія головного героя суголосна з українською філософською думкою, ключовими її рисами: естетизмом, сентиментальністю, релігійністю, антеїзмом, відчуттям близькості з природою. Перспективним для подальшого наукового дослідження вважаємо студіювання романів «Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» та «Мафтей. Книга, написана сухим пером» М. Дочинця з погляду змістового наповнення філософії головного героя, що сприятиме комплексному вивченню прозового доробку письменника.

Література:

1. Вегеш А. Промовистість назв романів Мирослава Дочинця / А. Вегеш // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2014. – № 2. – С. 8–12.
2. Горболіс Л. Екологічна культура героїв у художньому потрактуванні українських письменників / Л. Горболіс – Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2010. – 132 с.

3. Горболіс Л. Традиційно-звичаєві погляди гуцулів на природу в світорозумінні О. Кобилянської / Л. Горболіс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2004/N5/Art09.htm>.
4. Дочинець М. Вічник / М. Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2011. – 284 с.
5. Дочинець М. Світован. Штудії під небесним шатром / М. Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2014. – 234 с.
6. Дочинець М. «Я беру скарби нашого Закарпаття і складаю їх у твори» / М. Дочинець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unicum-zak.info/uk/content/myroslav-dochynets-ya-beru-skarby-nashogo-zakarpattya-i-vkladayu-yih-u-tvory>.
7. Кульчицький О. Світовідчуження українця / О. Кульчицький // Кульчицький О. Українська душа / О. Кульчицький ; ред. В. Плачинда. – К. : Фенікс, 1992. – 128 с.
8. Савчин М. Вікова психологія : [навч. посіб.] / М. Савчин, Л. Василенко. – К. : Академвидав, 2009. – 360 с.
9. Маджара М. «Європа почалася з наших полонин і гір Карпатських»: десять найцікавіших тез письменника Мирослава Дочинця у Тячеві / М. Маджара [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.tyachiv.com.ua/NewsOpen/id_news_417675.
10. Хамітов Н. Історія філософії. Проблема людини та її меж / Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова. – К. : Наукова думка, 2000. – 272 с.
11. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Цимбалістий Б. Українська душа / Б. Цимбалістий ; ред. В. Плачинда. – К. : Фенікс, 1992. – 128 с.
12. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – 2-е вид. – Мюнхен, 1983.

Анотація

О. ИЩЕНКО. САМОБУТНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ РОМАНІВ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

Стаття присвячена з'ясуванню змістового наповнення самобутньої філософії головного героя романів «Вічник. Сповідь на перевалі духу» і «Світован. Штудії під небесним шатром» сучасного українського письменника М. Дочинця. Акцентовано увагу на проблемі національної ідентичності особистості. Проаналізована відповідність світоглядних позицій персонажа характерним рисам української філософської думки.

Ключові слова: національна ідентичність, філософія, самобутність, роман, головний герой, сучасний літературний процес.

Аннотация

Е. ИЩЕНКО. САМОБЫТНОСТЬ ФИЛОСОФИИ ГЛАВНОГО ГЕРОЯ РОМАНОВ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА

Статья посвящена исследованию самобытной философии главного героя романов «Вечник» и «Свитован» современного украинского писателя М. Дочинца. Акцентируется внимание на проблеме национальной идентичности личности. Проанализировано соответствие мировоззренческих позиций персонажа характерным чертам украинской философской мысли.

Ключевые слова: национальная идентичность, философия, самобытность, роман, главный герой, современный литературный процесс.

Summary

H. ISHCENKO. THE ORIGINAL PHILOSOPHY OF THE MAIN CHARACTER OF THE NOVELS BY MYROSLAV DOCHYNETS

The article describes the aspects of the main character's original philosophy in the novels "Vichnyk" and "Svitovan" by modern Ukrainian author Myroslav Dochynets. The attention to the problem of the national identity of the person. The worldview of the main character as a representative of Ukrainian philosophy is analyzed.

Key words: national identity, philosophy, originality, novel, main character, modern literary process.